

הערה לראש חץ מבקעת הלבנון שחרותה בו כתובת

מאת

ש. ייבין

האב ג'. ט. מיליק פרסם לפני זמן מה רשימה על ראש חץ, שחרותה בו כתובת בכתב עברי-פיניקי, ורכשו אספן פרטי מידי פלאח בבקעת הלבנון¹.

הוא קורא את הכתובת בלשון זו:

חצזכרב — מצד אחד של להב ראש החץ;

בנבנענ — מהצד האחר.

האב מיליק מפרש את הכתובת כך:

חץ זכר (הוא סבור כי הבי"ת שלאחר שם זה אינה אלא ראשיתה של המלה בן שלא נסתיימה כאן, ונכתבה במילואה מן העבר השני של הלהב²) בן בן-ען, כלומר: חץ (של) זכר³, בנ(י של) בנענ(א?).

דרך קרי אחרת, שיש עמה משום מקוריות רבה, הציע זה מקרוב גרילו⁴. הוא מחלק את הכתוב באופן אחר, וקורא: חץ זכרב/בן בן-ען. הוא מפרש כרב, על-סמך אטימולוגיות אשוריות ודרום-ערביות, במובן: הביא מנחה, הקדיש, וחושב תיבה זו לפועל בדרך הייעוד (כנראה בבניין פיעל).

אולם הצעה זו כרוכים בה כמה קשיים. בראש ובראשונה הקושי, שגרילו עצמו עמד עליו ודן בו באריכות, דהיינו העובדה שעד היום לא נמצא שורש זה במובן זה או כיר"ב אף באחת מן השפות השמיות הצפונית-המערביות. ולא זו בלבד אלא שגם באשורית, בערבית-דרומית ובחבשית — במידה

1 J. T. Milik, An Unpublished Arrow-Head with Phoenician 'ר' Inscription of the 11th-10th Century B. C., *BASOR* No. 143, Oct. 1956, pp. 3 ff.

2 הנ"ל, שם, הע' 4.

3 אין כל הכרח לקרוא שם זה דווקא כך, ואפשר גם לגרוס זכר או זכר (השווה דה"א ח ל"א).

4 'ר' P. Grelot, *Orientalia* 26, 1957, pp. 273 ff. המחבר מכיר טובה לאב פ. בינוא, על אשר הסב את תשומת לבו למאמר זה.

שמחבר הרשימה הזאת מבין את הדברים — אין נגזרי השורש הנידון באים, כי אם במשמעות עומדת (אינטראנזיטיבית) או סבילה (פאסיבית) ⁵, ולא במובן היוצא (טראנזיטיבי) של מביא מנחה, מקדיש.

שנית, לפי הקרי של גרילו חסר מן הכתובת שמו הפרטי של "המקדיש", ואין הוא נקרא אלא על שם אביו (או בית אביו). אמנם, מצויים כינויים כאלה (על שם האב או בית-האב) כמה פעמים במקרא, ואולם כינוי "כפול" ממין זה בן-ען דומה עלינו כתמוה ביותר. מכל-מקום יש בידינו דוגמה, שבה לא רצה החקק, ככל הנראה, להשתמש אלא בצד אחד של להב החץ, ואילו מן הצד האחר לא מצא מקום אלא לשם אחד בלבד; והוא רשם את שמו של "המקדיש" (?) והשמיט את שם אביו ⁶.

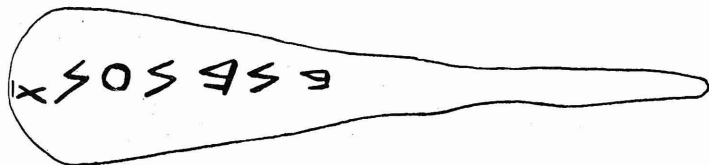
ולבסוף, נוסח הכתובת. הדוגמאות שמביאן גרילו במאמרו הנידון שייכות רובן ככולן לתקופות מאוחרות. הקדומה שבהן היא בת המאה הח' לפסה"נ. ברם, יש בידינו שתי כתובות קרובות הרבה יותר מבחינת הזמן לתאריכה של הכתובת הנידונה ודומות לה מבחינת טיבן ⁷; בשתיהן לא נזכרו אלא שם החפץ ושם האיש (באחת יחד עם שם אביו; באחרת — בלעדיו) אין זכר לפועל אף באחת מן השתיים.

מתווכח אדם עם מפרסם הכתובת רק על סמך התצלום, בלא בדיקת החפץ הנידון עצמו, יש בכך תמיד משום העזה והסתכנות; מה גם שמקרי דיטור-גראפיה ידועים יפה, ובמיוחד בסופי שיטים. ובכל-זאת נדמה לו לכותב הדברים האלה, כי לפני שמניח כל מפענח כי נתקל במקרה של דיטוגראפיה, או כל שגגה אחרת שיצאה מלפני החקק, מן הראוי לו שיבחון את כל האפשרויות האחרות למקרא הכתובת. עיון מדוקדק בתצלום שפורסם דומה שהוא מלמד על מציאות אותיות נוספות קרוב לחורפת ראש-החץ משני עברי הלהב, מתחת לחלודה (ר' ציור 1). ייתכן שאין זה אלא פרי דמיון, המיוסד על השאיפה לקרוא שמות מסתברים; מכל-מקום, מן הראוי שיחזור האב מיליק ויבדוק את ראש החץ מחדש.

5) ממש כמו הפועל העברי קרב, שאליו רוצה גרילו להסמיך את עניינו (ר' כנ"ל, ע' 278). לניסוח הארמי, שבו משמש הפועל קרב בנוסחה שונה לגמרי, ובתקופה מאוחרת יותר השווה I. Rabinowitz, JNES 15, 1956, ע' 1 ואילך.

6) ראשי החצים של עבד-לבאות (ר' להלן, הע' 16); והשווה את דברי גרילו, הממק אותם בחוסר מקום (כנ"ל, ע' 278).

7) ר' להלן, ע' 124—125 והע' 11 ו-16.

ציור 1.

דומה שיש לקרוא את הכתובת שעל ראש החץ כך⁸ :

חצזכרב(על)

בנבנענ(ת)

השם זכרבעל שכיח מאוד בפניניקיה; ואילו השם בן־ענת מצוי במקרא ובתעודות אחרות קדומות למדי⁹. הסימן האחרון הוא קו ניצב קצר.

האב מיליק מסתמך על מחקר שעדיין לא נתפרסם¹⁰ וקובע את זמנו של טיפוס ראש־החץ הנדון למאות ה"א—ה"י לפסה"נ; ולהלן הוא מוסיף: "ראש־החץ דגן אפשר לקבוע את זמנו בבטיחות למאה ה"א—ה"י. מחציתה הראשונה של המאה ה"י מסתברת ביותר גם לגבי חץ זה וגם לגבי החץ מרויסה¹¹ (וכמורכב המרית מגבל)¹², אם נתחשב בשיקולים היסטוריים יותר מאשר בפאליאוגראפיים"¹³. כיוון שלא פירש האב מיליק את שיקוליו ההיסטוריים, אין לדעת מה הם. מבחינה פאליאוגראפית נראה לו למחבר

(8) האותיות הנוספות שאותן רואה המחבר בתצלום הובאו כאן בסוגריים, לא כאות להשלמה, אלא כדי להבדילן מן הקרי של האב מיליק.

(9) שופ' ג', ל"א; והשווה מיליק, כנ"ל (בהע' 1), ע' 5. השם בן־ען כשהוא לעצמו מסתבר כשם תיאופורי; והשווה מש"כ ברבעון *JEA* 36 (1950), ע' 55 הע' 3. (10) ר' מיליק, כנ"ל, הע' 2.

(11) על חץ זה ר' S. Ronzevalle, *MUSJ* 11, 1926.

(12) על המרית ר' M. Dunand, *Byblia Grammata*, Beyrouth, 1945, pp. 155 ff., Fig. 51, & Pl. XIII, 2.

(13) ר' מיליק, כנ"ל, ע' 4.

הרשימה הזאת, כי יש הבדלים מסוימים כמעט בכל האותיות בין כתובת ראש-החץ מרויסה והחץ הנדון כאן, אך מסכים הוא בכל לב לזהות גמורה בין כתב המרית מגבל וכתב ראש החץ הנדון בזה. צורותיהן של אותיות הכתובת החרותה בחץ רויסה קורסיביות ומאוחרות יותר, והן מזדהות עם אלה של כתובות אבבעל ואלבעל מלכי גבל¹⁴). ואילו צורותיהן של האותיות בשתי התעודות האחרות זוויתיות וקדומות יותר לא רק מאלה של חץ רויסה, אלא גם מאלה של הכתובת החרותה על מסכהו של ארון אחרים¹⁵). אם נשווה את צורותיהן של האותיות, החרותות על גבי חצו של זכרבעל בן-ענת, אל אלה של חצי עבד-לבאת, שנתגלו לפני שנים אחדות בסביבות בית-לחם¹⁶), נמצא כי חצים אלה האחרונים נראים קודמים במידה ניכרת לראשון, גם אם אין להוציא מכלל השיקול אף אפשרות של הבדלים פאלי-אוגראפיים מקומיים, שמקורם במרחקי השטחים הנדונים.

לפי זה נראה לו למחבר כי אפשר לקבוע את ההשתלשלות התאריכית הבאה לכתובות הנדונות לעיל:

חץ עבד-לבאת — סוף המאה ה"ב או ראשית המאה ה"א לפסה"נ ;
 חץ זכרבעל בן-ענת — } המחצית השנייה של המאה ה"א לפסה"נ ;
 מרית עזרבעל מגבל¹⁷)
 ארון אחרים מלך גבל — סוף מאה ה"א או ראשית המאה ה' לפסה"נ ;
 החץ מרויסה — } המאה ה' לפסה"נ.
 כתובת אבבעל ואלבעל

השם זכרבעל שכיח ביותר, וקשה להעלות שום הצעת זיהוי לשם זה. מכל-מקום הקביעות התאריכיות שנדונו לעיל אינן מניחות כל מקום לזיהוי עם זכרבעל, מלך גבל, הנזכר במסע ון-אמון¹⁸). שתאריכו סוף המאה ה"ב לפסה"נ.

14) בדבר כתובת אבבעל ר' P. Montet, *Byblos et l'Égypte*, Paris, 1928, pp. 54 ff., & Figs. 17-18; בדבר זו של אלבעל ר' שם, עמ' 49 ואילך, ציורים 16-14, ולוח XXXVI.

15) ר' מונטי, עמ' 236 ואילך ציורים, ולוחות CXXI-CXXXIX.
 16) J. T. Milik and F. M. Cross, Jr., *BASOR* No. 134, Apr. 1954, pp. 5 ff., & Figs. 1-2

17) תאריך זה הוא בתחום הצעתו האחרונה של אולברייט [*BASOR* No. 90, Apr. 1943, p. 37], כנגד קביעתו הקודמת למאה ה"ב לפסה"נ; ר' [*BASOR* No. 73, Feb. 1939, p. 11].
 18) ר' ש. ייבין, מסע ון-אמון, תל-אביב, תר"ץ.